

Κάστρον, κατά τήν ἀνόρυξιν λάκκου πρὸς τοποθέτησιν στύλου ἠλεκτροφόρων καλωδίων, εὐρέθη καὶ παρεδόθη εἰς τὸ Μουσεῖον, μολυβδόβουλλον τοῦ Πατριάρχου Εὐστρατίου¹⁹ (1080 - 1084) ἀρίστης διατηρήσεως.

Ὑπὸ ἰδιώτου παρεδόθη ἐπίσης εἰς τὸ Μουσεῖον μολυβδίνη εὐλογία μὲ ἐγχαράκτους προτομὰς ἁγίων ἐφ' ἑκατέρας τῶν ὄψεων.

Τῇ ὑποδείξει τοῦ φύλακος Ἀρχαιοτήτων Κλοπεδῆς Βασ. Καλαϊτζῆ ἐπεσημάνθη μικρὸν μεσαιωνικὸν κάστρον ἐπὶ τοῦ ἀποτόμου βουνοῦ μὲ τὸ χαρακτηριστικὸν ὄνομα Καστρέλλι, παρὰ τὴν πρὸς Στύψην διακλάδωσιν τῆς ἀπὸ Καλλονῆς εἰς Πέτραν ὁδοῦ²⁰.

ΣΕΡ. ΧΑΡΙΤΩΝΙΑΣ

*

ΧΙΟΣ

Παναγία Ἀγρελωπούσaina (Χωρίον Καλαμωτῆ Χίου)

Οἱ τοῖχοι τοῦ ἐξακκλησίου εἶχον διαρραγῆ ἀπὸ τοὺς σεισμοὺς τοῦ 1881 καὶ τοῦ 1949 χωρὶς νὰ ληφθῆ οὐδεμία πρόνοια κατὰ τὰ διαρρυσάντα ἔτη. Αἱ ρωγαὶ ἦσαν βαθύτεραι καὶ περισσότερον ἐπικίνδυνον εἰς τὰς στενάς πλευράς καὶ τὸν νότιον τοῖχον. Ἀπὸ τὸν «καβαλλάρην» τῆς στέγης ἔλιπον αἱ καλύπτουσαι αὐτὸν κεραμίδες πλην τῶν δύο πρώτων. Μὲ παλαιὰς κεραμίδας, αἱ ὁποῖαι συνελέγησαν ἀπὸ τὸ χωρίον Βασιλεώνοικος, ὁ «καβαλλάρης» ἀπέκτησε τὴν παλαιάν του ὄψιν καὶ ἀπεδόθη εἰς τὸ μνημεῖον ἢ ἀρχικὴ του μορφή. Ἡ διατεταραγμένη στέγη ἐστερεώθη καὶ κεραμίδες, στρωτῆρες καὶ καλυπτήρες, ἐποποθετήθησαν κατὰ τὸ σύστημα τῆς πρώτης κεραμώσεως καὶ μὲ τὴν ἴδιαν σύνθεσιν τῶν ὑλικῶν συγκολλησεως. Πρὸ τῆς ἀποκαταστάσεως τῆς στέγης δι' ἀνακεραμώσεως, οἱ τέσσαρες τοῖχοι τοῦ ναοῦ ἐδωρώθησαν διὰ πλακερῶν Νενήτων, τὰ ὅποια ἐπρομηθεύθημεν ἀπὸ παλαιὰς ἡμικατεστραμμένας ἐκ τῶν σεισμῶν καὶ ἐγκαταλελειμμένας οἰκοδομὰς τοῦ μεσαιωνικοῦ χωρίου Καλαμωτῆ, εἰς τὴν περιφέρειαν τοῦ ὁποίου ὑπάγεται καὶ ἡ Παναγία Ἀγρε-

λωπούσaina, ἄλλοτε μετόχιον τῆς Νέας Μονῆς Χίου. Μετὰ τὴν εὐκολον προμήθειαν τῶν πλακερῶν Νενήτων, ἡ ἐξαιρετικῶς ἐπίγειος δόρωσις τῶν ἄνω ἀπολήξεων τῶν τοίχων καθωρθώθη καὶ οὕτως ἔπαυσαν τὰ ὕδατα τῶν βροχῶν νὰ εἰσρέουν εἰς τὸν ναὸν καὶ νὰ διαποτίζουν τὴν ἐπὶ τῶν τοίχων εἰκονογράφειν, χρονολογουμένην ἀπὸ τῶν ἀρχῶν τοῦ 14ου αἰῶνος καὶ διασφύζουσαν πλουσίας εἰς ἁρμονίαν καὶ κομψότητα μορφᾶς καὶ συνθέσεις.

Ἡ παρὰ τὴν δυτικὴν ὄψιν τοῦ ναοῦ γωνία τοῦ νοτίου τοίχου, λόγῳ ἀδυναμίας τοῦ ἐπὶ τῆς ὄψεως ταύτης ἀψιδώματος, εἶχε μετατοπισθῆ δεξιότερον μὲ κίνδυνον νὰ παρασύρῃ εἰς κατάρρευσιν ὀλόκληρον τὴν νοτιοδυτικὴν γωνίαν τοῦ νάρθηκος, ἡ ὁποία παρουσίαζεν ἀδυναμίας μέχρι τοῦ ἐδάφους. Παρέστη ὅθεν ἀνάγκη ἐπαναφορᾶς τῆς γωνίας εἰς τὴν ἀρχικὴν τῆς θέσιν καὶ τῆς στερεώσεως τοῦ παρακειμένου τυφλοῦ ἀψιδώματος, τοῦ ὁποίου τὸ ἀπὸ λεπτὰ τοῦβλα τὸξον εἶχε διαλυθῆ. Κατὰ τὸ σύστημα τῆς πρώτης τοιχοποιίας τοῦ ναοῦ προσεπάθησα νὰ συμπληρώσω τὰ ἐξωτερικὰ κονιάματα, ὅπου ταῦτα εἶχον ἐκπέσει καὶ νὰ κλείσω τὰς μεγάλας ρωγμὰς ἐπὶ τῶν ἐξωτερικῶν τοίχων καὶ νὰ ἀποκαταστήσω τὰ λεπτὰ πλινθία, τὰ περιβάλλοντα τοὺς λίθους τῆς δομῆς, ὅπου ταῦτα εἶχον ἐκπέσει καὶ εἶχον χαλαρωθῆ. Ἀλλὰ κύριος σκοπὸς τῆς συντηρήσεως τῆς ἐκκλησίας ἦτο ἡ ἀνακεράμωσις τῆς στέγης καὶ ἡ δόρωσις τῶν ἄνω ἀπολήξεων τῶν τοίχων.

Παναγία Ἀγιογαλοῦσaina (Χωρίον Ἁγίου Γάλας)

Ἐστηρίχθη δι' ὑποστηλωμάτων τὸ ἱερὸν Βῆμα τοῦ παρεκκλησίου τῆς Ἁγίας Ἄννης, τὸ ὁποῖον διέτρεχεν ἄμεσον κίνδυνον καταποντισμοῦ ἐντὸς τοῦ κάτω αὐτοῦ βαράθρου τοῦ σπηλαίου τοῦ Ἀγίου Γάλακτος. Πρὸς τοῦτο ἐπληρώθη τὸ δημιουργηθὲν ὄρυγμα ἐκ τῶν ἀνασκαφῶν τῆς Ἀγγλικῆς Ἀρχαιολογικῆς Σχολῆς διὰ λίθων (μπαζῶν) καὶ μεταξὺ αὐτῶν καὶ τῶν κάτω ἀπολήξεων τῶν θεμελιῶν τοῦ ἱεροῦ Βήματος ἐποποθετήθη ἰσχυρὸν στρώμα τσιμέντου ἐνισχυθὲν διὰ σιδηροδοκῶν. Ἡ μία τῶν δύο ἐσωτερικῶν θυρῶν τῆς Παναγίας ἐστηρίχθη διὰ νέου ἀνωφλίου ἀπὸ καστανιάν καὶ ἐπεχρίσθη μὲ ἀσβεστοκονίαμα καὶ ἐστερεώθη ἰσχυρῶς τὸ θύρωμα χωρὶς οὐδόπως νὰ διακρίνεται ἢ ἐπέμβασις. Ὁ τροβλὸς τῆς Παναγίας Ἀγιογαλοῦσaina ἐστεγανώθη ἐξωτερικῶς, ἦτοι ὅσαι κεραμίδες εἶχον ἀποκολληθῆ καὶ διὰ τῆς ἀποκολλησεως εἶχον διαταράξει τὴν στεγανότητα τῆς στέγης ἐπανεποθετήθησαν καὶ ἐστερεώθησαν διὰ νέου ἀσβεστοκονιάματος. Κατὰ τὴν διαρρυσασαν χειμερινὴν περίοδον μέχρι σήμερον δὲν

19. Ὅμοιον εἰκονίζεται καὶ παρὰ J. Eberstalt ἐν Revue Numismatique 4 s., 18 (1914) 382 ἀριθ. 461 πίν. 8, 10, ἐξ οὗ G. Gavalieris Δελτ. Χριστ. Ἀρχαιολ. Ἐταιρείας περ. Δ' 2 (1960/61) 175 ἀριθ. 23 πίν. 10 (μὲ πλήρη βιβλιογραφίαν).

20. Θέσις καὶ κατασκευὴ τοῦ ὄχυροῦ ἐνθυμίζουν τὸ Καστρέλλι τῆς Ἀγιάσου. Ἀμφότερα τὰ γνησίως μεσογειακὰ ταῦτα κάστρα, δεσπόζοντα μικρῶν ἀλλὰ σχετικῶς εὐφώρων κοιλάδων καὶ ὀδικῶν ἀρτηριῶν πρὸς τὸ ἐσωτερικὸν τῆς νήσου, φαίνεται ὅτι ἀνάγονται εἰς ὄν πρῶτον Μεσαιῶνα, ἐποχὴν καθ' ἣν, ἐκτὸς τῶν κάστρων τῶν κυριωτέρων πόλεων, ἡ προσπάθεια προασπίσεως τῶν παραλίων εἶχεν ἐγκαταλειφθῆ.

εισήλθον ἐκ τοῦ τρούλλου ὕδατα εἰς τὸν ναόν. Ἡ στέγη τῆς καμάρας τοῦ ναοῦ ἀνακατεσκευάσθη καὶ ἐστερεώθη καὶ ἠσφαλίσθη ὁ ναὸς ἀπὸ τὰς διαρροὰς τῶν ὀμβρίων ὑδάτων καὶ ἐκ ταύτης τῆς ἐπιφανείας.

᾽Οστεοφυλάκιον ᾽Αγίου Μηνᾶ (Χωρίον Νεχώρι)

Αἱ ἐργασίαι ἐφέτος συνεχίσθησαν εἰς τὴν διαμόρφωσιν τοῦ ἐσωτερικοῦ τοῦ ᾽Οστεοφυλακίου. Ἡ κατασκευασθεῖσα τὸ παρελθόν ἔτος κεραμοσκεπῆς στέγη ἐκαλύφθη ἐσωτερικῶς διὰ ξυλίνης ὀροφῆς, ἐσοβατίσθησαν οἱ τοῖχοι καὶ ἐγένοντο ὑδροχρωματισμοὶ τῶν ἐσωτερικῶν τοίχων. Τέλος δι' ἐλαιοχρωμάτων ἐβάφθησαν αἱ θῆκαι αἱ περιέχουσαι τὰ λείψανα τῶν σφραγιασθέντων κατὰ τὴν ἐπανάστασιν τοῦ 1822.

Ἱερά Νέα Μονή

Αἱ ἐργασίαι διὰ τὴν Νέαν Μονὴν περιορίσθησαν ἐφέτος μόνον εἰς τὴν στερέωσιν τῶν ψηφιδωτῶν καὶ εἰς ἐλάχιστον χρονικὸν διάστημα λόγῳ τῆς ἀπασχολήσεως τῶν συνεργείων εἰς ἄλλας περιοχὰς τῆς χώρας, ἀλλὰ καὶ λόγῳ τῶν δυσμενῶν καιρικῶν συνθηκῶν, αἱ ὁποῖαι δυσκολεύουν τὴν λεπτὴν καὶ σοβαρὰν ἐργασίαν εἰς τὴν Νέαν Μονὴν.

Οἱ τεχνίται εἰργάσθησαν ἀποκλειστικῶς εἰς τὰς καμάρας τοῦ ἀνάρθκου. Εἰς τὴν βορειαν καμάραν ἐστερεώθησαν καὶ ἐκαθαρίσθησαν τμήματα ψηφιδωτῶν, τὰ ὁποῖα περιβάλλουν τὸ τόξον τοῦ δυτικῆς τῆς καμάρας παραθύρου καὶ τμήμα τοῦ ἐπὶ τοῦ τυμπάνου ἀριστερὰ τοῦ παραθύρου σωζομένου ἠμικατεστραμμένου στηλίτου, τοῦ ᾽Αγίου ᾽Αλυπίου. Ἐπίσης ἀπεκολλήθησαν καὶ ἐκ νέου ἐτοποθετήθησαν ψηφιδωτὰ καθαρισθέντα ἀπὸ τὸ βάθος τῆς Βαιοφόρου (ἀπὸ χρυσαῖς μόνον ψηφίδας). Εἰς τὴν νοτίαν καμάραν ἐγένοντο περισσότεραι ἐργασίαι. Ἐκ τῆς συνθέσεως τῶν Φυλῶν ἀπεκολλήθησαν καὶ ἐκαθαρίσθησαν τὰ σωζόμενα ἀριστερὰ σώματα τῶν ἁγίων ᾽Αποστόλων, καθημένων καὶ συνηγμένων ὁμοθυμαδὸν ἐπὶ τὸ αὐτό. Ἀπεκολλήθη καὶ ἐτοποθετήθη ἐκ νέου εἰς τὴν θέσιν τῆς ἢ ἐπὶ τοῦ ἀνατολικοῦ τυμπάνου τῆς νοτίας καμάρας σύνθεσις τῆς ᾽Αναλήψεως, μέχρι τοῦ σημείου, ὅπου καλύπτονται δι' ὑφάσματος οἱ κάτω ταύτης ᾽Απόστολοι μετὰ τῆς Παναγίας εἰς τὸ μέσον. Ἐπίσης ἐκαθαρίσθησαν καὶ ἐστερεώθησαν τὰ ἐπὶ τοῦ δυτικοῦ τυμπάνου τῆς αὐτῆς καμάρας σωζόμενα ψηφιδωτὰ, εἰς τὰ ὁποῖα διακρίνεται τμήμα φωτοστεφάνου καὶ ἀριστερὰ αὐτοῦ στηληδὸν ἢ ἐπιγραφή: *Ο ΑΓΙΟΣ*.

Φρούριον Χίου

Ἡ κεντρικὴ πύλη τοῦ φρουρίου Χίου εἶχε χωρισθῆ ἀπὸ τοῦ σώματος αὐτοῦ, διότι ὅπως φαίνεται καὶ ἐκ τῆς κατασκευῆς τῆς, εἶχε τοποθετηθῆ μεταγενεστέρως, ἤτοι κατὰ τὴν ἐποχὴν τῆς Φραγκοκρατίας πρὸς ἐνίσχυσιν τῆς ἀμόνης τοῦ Κάστρου κατὰ τὴν θέσιν ταύτην. Ὅλη ἡ ἀναθύρωσις μετὰ τοῦ περιλαμβανομένου εἰς αὐτὴν τόξου καὶ τῶν παραστάδων συνεδέθη μὲ τὸ παλαιὸν θύρωμα δι' ἐνὸς κυρτοῦ στηθαίου, ἐξηπλωμένου ἐπικλινοῦς ἐπάνω ἀπὸ τὸ τόξον τῆς εἰσόδου καὶ κάτω ἀπὸ τὸ τύμπανον τῆς νέας φραγκικῆς ἀναθύρωσεως. Τὸ στηθαῖον τοῦτο εἶχεν ἄμεσον ἀνάγκην στερεώσεως, διότι εἶχον ἀποσπασθῆ τὰ παλαιὰ ὑλικά καὶ ἐπεκρέματο τῶν διερχομένων, ἀφορμὴν ἐπιζητούντων διὰ δυσμενῆ σχόλια. Οὕτω ἀφηρέθησαν τὰ παλαιὰ ὑλικά καὶ ἀνεκαινίσθη ἡ ἐξωτερικὴ καὶ ἐσωτερικὴ αὐτοῦ ὄψις καὶ ἀποκατεστάθη ἡ σύνδεσις τοῦ μεταγενεστέρου τοῦτου θυρώματος μετὰ τοῦ παλαιοῦ σώματος τοῦ φρουρίου, σπαλωθέντος τρόπον τινὰ τοῦ ἐπικλινοῦς στηθαίου ἐπὶ τοῦ τείχους. Τὸ τόξον τῆς εἰσόδου ἐστερεώθη καὶ συνεπληρώθησαν τμήματα αὐτοῦ, τὰ ὁποῖα εἶχον ἐκπέσει. Ὅλοι αἱ ἐπὶ τῆς εἰσόδου ρωγμαί, αἱ μεταξὺ τῶν λίθων τῶν παραστάδων καὶ μεταξὺ τῶν λίθων τῶν παρεῖδων τοῦ τείχους, ἐπληρώθησαν διὰ νέας ἀμμασβέστου. Τὸ ὑπὲρ τὸ στηθαῖον τύμπανον μετὰ τῶν διπλῶν αὐτοῦ παραστάδων καὶ τῶν ἐκατέρωθεν τῆς ἀναθύρωσεως φραγκικῶν πτερῶν ἐστερεώθησαν. Συνεπληρώθησαν δὲ οἱ σοβάδες ὅπου ἐκ τῆς πολυκαιρίας καὶ τῶν ἐπεμβάσεων εἶχον καταστραφῆ. Τὸ δεξιὸν πτερόν, σωζόμενον εἰς τὴν συνέχειάν του πρὸς τὰ κάτω ἐντὸς χθαμαλοῦ οἰκίσκου ἐπικειμένου τοῦ φρουρίου, εὐκόλως συνεπληρώθη, ὅπως καὶ τὸ ἀριστερὸν πτερόν, τὸ ὁποῖον ὁμοῦς εἶχεν ἀποκοπῆ πρὸς τὰ κάτω, διότι ἐπ' αὐτοῦ ἐστηρίχθη τόξον ἐξωτερικῆς στοᾶς μεταγενεστέρως κατασκευασθείσης. Ἡ ὅλη ἀναθύρωσις ἐκαθαρίσθη ἐκ τῶν ἐπαλλήλων ἄβυσστομάτων καὶ ὄλοι αἱ μεταξὺ τῶν κτισμένων λίθων ρωγμαί ἐπληρώθησαν μὲ νέαν ἀμμασβεστον λάσπην. Ἐστερεώθη ἐν συνεχείᾳ τὸ κάτω τοῦ φωταγωγοῦ τοῦ διαβατικοῦ ἐπικλινῆς πεδίου, τὸ ὁποῖον ὑπὲρ τὸ ὕψος τῆς παρακειμένης θύρας ἦτο ἐτοιμόρροπον. Ἐπίσης ἐστερεώθη καὶ τὸ τόξον τὸ ἐπιστέφον τὸ τέρμα τοῦ διαβατικοῦ πρὸς τὴν πλατεῖαν.

Τὸ σωζόμενον ἠμικατεστραμμένον ἄνω τῆς φυλακῆς τῶν μαρτύρων στηθαῖον ἐστερεώθη καὶ συνεπληρώθη μέχρι τοῦ σημείου, ὅπου ἐδείκνυον οἱ σωζόμενοι ἐπ' αὐτοῦ παλαιοὶ λίθοι.

Ὁ παρὰ τὸ Τελωνεῖον προμαχῶν συνδέεται μετὰ

του όπισθεν αυτού έξ άρχαίων μαρμάρων βυζαντινού πύργου διά μεσολαβούντος λίθινου έκ πέτρας Θημιανών κυρίως τείχους πιθανώς τουρκικής κατασκευής, ως έξηκριβώθη έκ τών εύρεθέντων έντός τών άπομεινάντων μετά τήν σύλησιν τών λίθινων μπάζων, τμημάτων φραγκικών έπιγραφών και μεσαιωνικών άρχιτεκτονικών μελών. Έκ τών άποχωσθέντων θεμελιών διεπιστώθη κυρότης τις κατά τήν τοιχοποιϊαν, ή όποια διετηρήθη και κατά τήν άναστήλωσιν του τοίχου τούτου. Έ συνδέσεις του τοίχου τούτου, κατακορύφου, μετά του προμαχώνος, έπικλινούς, έγένετο επίσης βάσει του θεμελίου του τείχους, τό όποϊον, ένώ κατά τήν βάση έφάπτεται του προμαχώνος, άνερχόμενον διατηρεί τήν κάθετον γραμμήν και ούτω εις τό τέρμα του ύψους του έχει άπομακρυνθή από τήν ράχιν του προμαχώνος και σχηματίζει ένα άνεστραμμένον φλόκον.

Έν συνεχεία έστερεώθη και συνεπληρώθη ό έξ άρχαίων λίθων ίσοδομικός κτισμένος πύργος, ό σήμερον γνωστός με τό όνομα « σκοτεινή φυλακή », ό διαμορφωμένος κατά τήν Φραγκοκρατίαν εις έξέδραν τελετών. Εις τήν άνω άπόληξιν αυτού προσετέθησαν τρεις σειραι (τρία κούρσα) μεγάλων άρχαίων λίθων και εις τάς δύο έξωτερικάς αυτού πλευράς. Τό ύψος του πύργου τούτου άνήλθε μέχρι του ύψους του έναντι αυτού σωζόμενου στηθαίου του ίδιου πύργου, διά τό όποϊον εχόμεν άσφαλείς ένδείξεις ύψους. Του στηθαίου τούτου έσφάζετο μέχρι τινός ή τοιχοποιϊα και έπραγματοποιήθη ή άποκατάστασις του όπως άκριβώς έδεικνουν τά σωζόμενα έρείπια αυτού. Τό δεύτερον πεδϊον, χαμηλότερον του πρώτου, εχρησιμοποιεϊτο ως κάθισμα, με συνεχές έρεισίωτον, κατά τάς τελετάς τής Φραγκοκρατίας.

Έπί τής ράχεως στοάς παρά τόν προμαχώνα τούτον του Τελωνείου είχε τοποθετηθή πυροβόλον, τό όποϊον λόγω του βάρους του (8 χιλ. χιλ.) εκρήμνισε στοάν και άνατραπέν εκειτο από χρόνων πολλών εις τό δάπεδον τής στοάς. Τούτο άνελκυσθέν έτοποθετήθη επί τών έπάλξεων του προμαχώνος τούτου (του παρά τό Τελωνεϊον).

Ό έντός τής περιφράξεως δυτικός προμαχών απέκτησε τάς έπάλξεις του, όσαι έσφάζοντο κατά τήν βάση των. Έ συμπλήρωσις έγένετο διά τών ίδιων έκ Θημιανών λίθων τής αυτής ποιότητας και άποχρώσεως. Έπί του καταστρώματος του προμαχώνος τούτου έσφάζετο και δεύτερον περιμετρικόν κατασκευάσμα έσω τών έπάλξεων και ένισχυτικόν αυτών, έκ λίθων κοινών, και τό όποϊον προς Ν. άνεστηλώθη, ένώ τό υπόλοιπον, σωζόμενον εις χαμηλόν ύψος καθ' όλην τήν έσωτερικήν περίμετρον, έμεινεν ως έχει. Τό κατά-

στρώμα του προμαχώνος τούτου εκαθαρίσθη από τά συσσωρευμένα επ' αυτού χώματα, τά όποϊα είχαν μεταφερθή προς καλλιέργειαν κατά τήν γερμανικήν κατοχήν και άπεκαλύφθη πλακόστρωτον έξ άρχαίων λίθων περιφερικώς σωζόμενον. Εις τό κέντρον του προμαχώνος έμεινεν έλλειψοειδής χώρος, έκ του όποϊου εχουν αφαιρεθή αί πλάκες τοποθετημένοι άρχικώς « κολουμπηταί », όπως φανερώνουν τά άποτυπώματά των και εις ύψηλότερον πεδϊον διά τήν ταχυτέραν εκροήν τών ύδάτων. Του καταστρώματος τούτου σφάζεται και ή ύδρορρόη χρήζουσα όμως άποκαταστάσεως.

Έ προς Ν. έστραμμένη παρειά του προμαχώνος τούτου, έλευθερωθεϊσα πέρυσιν έκ τών επ' αυτής τεσσάρων οικίσκων εκαθαρίσθη έφέτος έκ τών άσβεστοκονιαμάτων, άποκατεστάθη δε και έν τοξύλλιον, τό τελευταϊον δεξιζή τής εικόνας, διά τών αυτών λεπτών πλινθϊων, δι' ών εχουν κατασκευασθή και τά άλλα σωζόμενα. Άπεκατεστάθη δε και ή έσω γωνία τής άπολήξεως του προμαχώνος (ό όποϊος, ως έδηλώθη εχων σχήμα όσοειδές, κατά τήν άνάπτυξιν του εις τό έσω τέρμα του κοιλουται) διά τής αφαιρέσεως έκ του όσοειδούς κατά τήν μεγίστην έλλειψιν τμήματος τόξου.

Αί εργασίαι συνεχίσθησαν επί του δυτικού προμαχώνος. Κατά τήν συμβολήν τούτου μετά του προς Β. έξωτερικού τείχους, τμήμα του προμαχώνος τούτου καθώς και του έξωτερικού τείχους είχε φθαρή διά τής αφαιρέσεως τών ζωναρϊων, έν συνεχεία δε και τό κάτω τών ζωναρϊων τείχος, ώστε και έξ αυτής τής πλευράς νά είναι εύκολος. Έσωθεν δε τό παράλληλον τείχος είχε διαλυθή μέχρι θεμελίων και είχε δημιουργηθή μέγιστος κίνδυνος καταπτώσεως του προμαχώνος έλλείψει στηριγμάτων κατά τήν βάση αυτού. Έλεηλατήθησαν δε οι όγκόλιθοι ούτοι εις περίοδον, καθ' ήν επάνιζε τό έτοιμον οικοδομικόν δλικόν έν Χίω και δέν είχε άκόμη γενικευθή ή χρήσις του τσιμέντου. Έ γειννίσις δε τών βυρσοδεψείων και ή παραχώρησις εις τόν Δήμον τών γειτονικών οικοπέδων κατά μήκος τής τάφρου από του επάνω Πορτέλλου μέχρι τών βυρσοδεψείων έβοήθησε τήν λίθεισιν έκ του οικοδομικού δλικού του Κάστρου, ή όποϊα έπραγματοποιήθη εις μεγάλην έκτασιν και βάθος. Παράλληλως προς τό έσωτερικόν του τείχους επήρχε και δεύτερον και τρίτον έξ ευτελεστέρων δλικών άλλα και ταύτα είχαν καταρριφθή διά νά δημιουργηθή υπό τών περιόικων χώρος κατάλληλος προς καλλιέργειαν. Άργότερον οι περιόικοι απέβλεψαν εις τήν κατακρήμνισιν τών στηριγμάτων του προμαχώνος διά νά δημιουργηθή εκείθεν έξο-

δος και ἐπικοινωνία μὲ τὴν πόλιν. Ἀνελήφθη λοιπὸν ἡ προσπάθεια τῆς ἀναστηλώσεως τοῦ ἰσχυροτάτου τούτου τείχους, τὸ ὅποιον ἀνεκτίσθη μέχρι τινὸς καιῆ ἐξ ἀρχαίων λίθων περισυλλεγόντων ἀπὸ τὰ Σκλαβιά. Περιέκλεισε δὲ τὸ τεῖχος τοῦτο καιῆ ἤδη προστατεύει μεγάλην ἀρχαιολογικὴν περιοχὴν, καταπατουμένην μέχρι χθὲς καιῆ δενδροφυτευμένην καιῆ παραμορφώσαν τὸν ὄραϊον προμαχῶνα. Τώρα λοιπὸν καιῆ αἱ δύο πλευραὶ τοῦ τείχους πρὸς Β. τοῦ προμαχῶνος ἔχουν ἀποκατασταθῆ καιῆ εἶναι εὐκόλος ἡ συνέχισις τῆς ἐργασίας πρὸς τὸν ἐπιθαλάσσιον προμαχῶνα τοῦ Ζήνωνος.

Ἐὸ λίαν ἐνδιαφέρων διὰ τὴν ἀρχιτεκτονικὴν τοῦ θαλάσσιου προμαχῶνος, ὁ γνωστὸς προμαχῶνος τοῦ Ζήνωνος, καιῆ τὸ συνεχόμενον θαλάσσιον τεῖχος ὑπέστησαν κατὰ τὴν διάρκειαν τῆς ἐγκαταλείψεως τῶν σοβαρωτάτας ζημίας καιῆ ἐκ τῆς θαλάσσης ἀλλὰ καιῆ ὑπὸ τῶν ἀνθρώπων, οἱ ὅποιοι ἐπὶ μίαν πενηκονταετίαν ἐλιθεύοντο ἐξ αὐτοῦ διὰ τὴν οἰκοδομίαν τῶν παρακειμένων οἰκιῶν. Ἐὸ προμαχῶνος ὑπέστη ἀνεπανορθώτους καταστροφὰς εἰς τὰς στοὰς του, ἐκ τῶν ὁποίων πληθὸς κόσμου ἀφῆρει τοὺς λίθους τῶν διὰ τὴν κατασκευάζη μυλοπέτρας καταλλήλους διὰ τὸ ἄλεσμα τῶν σιτηρῶν κατὰ τὴν περίοδον τῆς γερμανικῆς κατοχῆς. Ἐὸ προμαχῶνος οὗτος καιῆ μέχρι σήμερον εἶναι χῶρος ἀπορρίψεως τῶν σκουριδῶν, τῶν ἀχρήστων ὑλικῶν καιῆ πάσης ἀκαθαρσίας, πραγματικῆ σούδα διὰ τὴν γύρω περιοχὴν καιῆ τὸν συνοικισμόν τοῦ Κάστρου. Ἐδημιουργήθη δὲ ἐπ' αὐτοῦ καιῆ πλησίον τοῦ παρακειμένου ἐπιθαλασίου τείχους μέγα ρήγμα, εἰς δύο δηλαδὴ σημεῖα διὰ τὴν ἐπικοινωνίαν μέσω τοῦ Κάστρου τῶν βορειῶν συνοικιῶν πρὸς τὴν πόλιν καιῆ ἐκ τῆς πόλεως. Εὐτυχῶς τὸ τεῖχος καιῆ εἰς αὐτὰ τὰ σημεῖα ἀποκατεστάθη καιῆ πάλιν διὰ παλαιῶν λίθων καιῆ διὰ παχυτάτου τείχους ἐξωτερικοῦ, μέχρις 2.50 μέτρων πάχους, ἐκλείσθησαν τὰ ρήγματα καιῆ κατέστη ἀδύνατος ἡ δι' αὐτοῦ διέλευσις, ἀφοῦ πρῶτον ἀπεμακρύνθησαν τὰ χῶματα καιῆ λοιπὰ ὑλικά ἐκ τῆς περιοχῆς τοῦ προμαχῶνος, τοῦ ἐπιθαλασίου τείχους καιῆ τῆς τάφρου. Κατὰ τὰς ἀποχωματώσεις ἀπεχώσθησαν ἐκ τῆς τάφρου πλησίον τῆς θαλάσσης καιῆ τέσσαρα πυροβόλα.

Καὶ τὸ μὲν τεῖχος ἀνεστηλώθη μέχρι τῶν κρυσπέδων τῶν ἐπάλλεων. Αἱ ἐπιφάνειαι του καιῆ αἱ ἐπιφάνειαι τοῦ προμαχῶνος χρῆζον ἰδιαιτέρας μερίμνης, ἵνα σὺν τῷ χρόνῳ ἀποκατασταθοῦν πλήρως. Μετὰ τὴν ἀποχωμάτωσιν τοῦ προμαχῶνος ἀπεκαλύφθησαν αἱ πυλίδες, τεθαμμέναι ἄλλοτε ὑπὸ τοὺς ὄγκους τῶν μπάζων. Αἱ στοαὶ καιῆ οἱ φωταγωγοὶ δῶν σχεδὸν τῶν πυλίδων ἐξεκε-

νώθησαν τῶν γεμισμάτων τῶν. Αἱ στοαὶ ἐπικοινωνοῦν μὲ περιμετρικὸν διάδρομον, οἱ δὲ φωταγωγοὶ ἀπολήγου εἰς ἀναφωτίδα, διὰ τῆς ὁποίας τὸ φῶς ἐβοήθει τοὺς φρουροῦντας τὰς πυλίδας, πρὸ τοῦ δαπέδου τῶν ὁποίων εἶχε τοποθετηθῆ ἀνὰ ἓν πυροβόλον. Κάτω τῶν πυλίδων τούτων ἀνευρέθησαν τὰ τέσσαρα πυροβόλα πρὸς προστασίαν τῶν ἀμυνομένων εἰς τὸ Κάστρον ἀπὸ τῆς θαλάσσης. Ἀνακατεσκευάσαμεν τέσσαρας ἀναφωτίδας, τῶν ὁποίων οἱ φωταγωγοὶ διετηροῦντο εἰς κάπως καλὴν κατάστασιν καιῆ ἦτο δυνατόν νὰ στηριχθοῦν ἐπ' αὐτῶν αἱ ἀναφωτίδες. Ἐπιβάλλεται ὁμως νὰ ἀποκατασταθῆ πρῶτον τὸ στηράγιον τὸ προβάλλον τὴν πυλίδα, νὰ στερεωθῆ ὁ φωταγωγὸς καιῆ εἰς τὸ ὕψος του νὰ τεθῆ τελευταία ἡ ἀναφωτίς. Τελευταῖον δὲ νὰ τοποθετηθῆ καιῆ ἡ πυλὶς τῆς ὁποίας αἱ παραστάδες, τὰ ἀνώφλια καιῆ κατάφλια πρέπει νὰ γίνουν ἀπὸ φωκαϊκὸν λίθον, τοῦ ὁποίου ἡ ἐξέυρεσις εἶναι δύσκολος καιῆ δαπανηρά. Ἐὸ ὀραϊότατος οὗτος προμαχῶνος τοῦ Ζήνωνος εἶναι κτισμένος ἐπὶ ἐρειπίων ἀρχαίου ἑλληνικοῦ φρουρίου, ὡς τοῦτο καταφαίνεται ἐκ τῆς εἰς τινὰ σημεῖα διατάξεως τῶν ὀγκολίθων ἰσοδομικῶς. Τὸν προμαχῶνα τοῦτον πλησίον τοῦ ἐπιθαλασίου τείχους καιῆ ἐν συνεχείᾳ αὐτοῦ ὑψώσαμεν ἐπιτυχῶς διὰ τὴν ἀποκλείσωμεν τὴν διόδον δι' αὐτοῦ καιῆ εἰς τινὰ σημεῖα πρὸς τινὰ πυλίδα συνεκρατήσαμεν τμήματα του κινδυνεύον νὰ καταπέση.

Ἐπιστρέφοντες εἰς τὸν παρακειμένον δυτικὸν προμαχῶνα ἐπενέβημεν ἐπιτυχῶς εἰς τὸ περικλεῖον αὐτὸν ἐντὸς τῆς τάφρου ἐπικλινῆς προστατευτικὸν περιτείχισμα. Εἰς πλείστα σημεῖα του εἶχον ἀφαιρεθῆ οἱ ἰσοδομικῶς κτισμένοι λίθοι, συστηματικῶς λεηλατηθέντες, ἐκ δὲ τῶν τυφειοθυρίδων εἶχον ἀφαιρεθῆ αἱ πλάκες σκοπεύσεως. Αἱ δύο σφζόμεναι τυφειοθυρίδες ἔδωσαν καιῆ τὸ μέτρον τῆς ἀποκαταστάσεως τῶν ἑλλειπουσῶν. Κατεβλήθη προσπάθεια καιῆ ἐτοποθετήθησαν τρεῖς νέαι τυφειοθυρίδες, μῆς δὲ τετάρτης κατὰ τὴν ἀποχωμάτωσιν ἀπεκαλύφθη ἡ πλᾶξ σκοπεύσεως εἰς τὴν θέσιν τῆς καιῆ ἀποκατεστάθη τὸ περὶ αὐτὴν προστατευτικὸν τεῖχος.

Διὰ τῶν ἐργασιῶν ἀπέκτησε τὸ Κάστρον αἰσθητὴν προβολήν. Τώρα, αἱ ἐλπίδες διασώσεως του ἐπολλαπλασιάσθησαν καιῆ ἐὰν συνεχισθῆ ἡ στερέωσις του, ἡ Χίος θὰ ἀποκτήσῃ ἀξιόλογον μνημεῖον.

Ἐπὶ τοῦ μεμονωμένου πύργου ἐντὸς τοῦ Φρουρίου, τοῦ μεγάλου Κουλά, εἶχον περιορισθῆ αἱ διαστάσεις τῶν μεγάλων αὐτοῦ παραθύρων παλαιότερον λόγῳ ἀσφαλείας. Τὰ κτισθέντα μικρότερα τοιχάρια διὰ τὴν σμίκρυνσιν τῶν παραθύ-

ρων με την πάροδο του χρόνου είχαν μετακινηθῆ πρὸς τὰ ἔξω καὶ κατέστησαν επικίνδυνα διὰ τοὺς κάτω τοῦ Πύργου βιοδυνας. Πρὸς ἀποφυγὴν εὐθυνῶν ἐπανεφέραμεν τὰ τοιχάρια εἰς τὴν ἀρχικὴν τῶν θέσιν, διότι ἡ ἀφαίρεσις τῶν θά ἀπῆτει ἀνάληψιν μεγαλυτέρας προσπαθείας καὶ δαπάνης (συμπλήρωσιν παραστάδων, στερέωσιν παρακειμένων τοίχων κλπ.).

ΕΥΡΗΜΑΤΑ

α) Ἐκ τοῦ Κάστρου

Κατὰ τὴν ἀπομάκρυνσιν τῶν χωμάτων, τὰ ὁποῖα εἶχον παραμείνει ἔσω τοῦ δυτικοῦ προμαχώ- νος μετὰ τὴν ἀφαίρεσιν τῶν λίθων τῆς τοιχοποιίας τοῦ παρ' αὐτὸν τείχους, ἀνευρέθησαν σωζόμενα κατὰ τὰς βάσεις τῶν πλῆθος πινακίων, τὰ ὁποῖα διαπιστώνουν πλεον καταφανῶς τὴν βυζαντινὴν προέλευσιν τοῦ φρουρίου τῆς Χίου.

Ἐπίσης ἀνευρέθησαν καὶ ἀρχιτεκτονικὰ μέλη, κιονόκρανα ρωμαϊκὰ καὶ βυζαντινὰ καὶ ἐπιγραφαί. Τμῆμα ἐπιγραφῆς ἀλεξανδρινῶν χρόνων ἀναφερομένη εἰς πρεσβείαν καὶ συνθήκην τοῦ βασιλέως Λυσιμάχου διὰ τοῦ στρατηγοῦ αὐτοῦ Ἴπποδάμου. Ἐπίσης ἀκεραία λιθίνη στήλη ἐκ μαρ- μάρου Λατομίου στηθεῖσα πρὸ τοῦ Ἀγορανομίου ἀναγράφουσα ψήφισμα ἀφορῶν τοὺς ἐξεταστὰς καὶ καθήκοντα αὐτῶν. Κάτωθι τοῦ ψηφίσματος ὑπάρχει χαραγμένος στέφανος. Ἄλλη ἐπιγραφὴ ἀναγράφει γυμνασιάρχους καὶ ἄλλη γένη. Τέλος κατὰ τὴν πρόδοον τῶν ἐργασιῶν ἀνευρέθη ἡ πρὸ πολλοῦ χρόνου ἀπολεσθεῖσα ἐκ τοῦ φρουρίου ἐπιγραφὴ ἡ ἀναγράφουσα ἐπιτομὴν ἐκ τοῦ κατα- λόγου νεῶν (Ἰλ. Β) καὶ τμῆμα μιᾶς ἀκόμη ἐπι- γραφῆς περιλαμβανοῦσης γένη.

β) Ἐκ τῆς πόλεως

Κατὰ τὰς γενομένας ἐργασίας ἐκβαθύνσεως τοῦ λιμένος εἰς τὴν βορείαν προβλήτα αὐτοῦ μεταξὺ τῶν ἀρχαίων λίθων, δι' ὧν εἶχεν ὀχυρωθῆ ἔνθεν

καὶ ἔνθεν ἡ προβλήτης πρὸς προστασίαν αὐτῆς ἀπὸ τῶν κυμάτων, ἀνεσύρθησαν ὑπὸ τῆς βαθυκό- ρου μέγα κορινθιακὸν κιονόκρανον, βάσεις κί- ὶων, τμήματα φιαλῶν, πλῆθος ὀστράκων καὶ λύ- χων, ὡς καὶ εἰδῶλιον τοῦ θεοῦ Διονύσου ἐκ μέ- λανος πηλοῦ.

γ) Ἐκ Ριζαρίου

Τὸν παρελθόντα Ἀπρίλιον, ἐργάται ἀνασκά- πτοντες χῶρον παρὰ τὸ Ριζάρι, ἀπεκάλυψαν ἐπὶ τὸ αὐτὸ μέγαλον ἀποθέτην ἀρχαίων ὀστράκων, ἐντὸς τοῦ ὁποίου μεταξὺ ἄλλων ἀνευρέθη συστάς εἰδωλίων λατρευτικῶν, περωτῶν ἐράτων, εἰδῶ- λιον ἀθλητοῦ, μικραὶ πλαγῶνες, τὰ πάντα ἀτυχῶς καταστραφέντα ἐκ τῆς κακομεταχειρίσεως τῆς ὁποίας ἔτυχον κατὰ τὴν ἀποκάλυψιν.

δ) Ἄνω Μεζάρια

Εἰς τὰ Ἄνω Μεζάρια κατὰ τὴν ἐσκαφὴν θε- μελίων ἀνευρέθη κατεστραμμένον μετάλλινον σκευος περιέχον νομίσματα τῶν χρόνων τῶν Πτο- λεμαίων. Οἱ εὐρόντες ἀπέφυγον νὰ δηλώσουν τοῦ- το καὶ μετὰ δυσκολίας συνεκεντρώσαμεν δώδεκα δίδραγμα καὶ δύο τετράδραγμα. Τὰ δίδραγμα καὶ τὰ τετράδραγμα φέρουν τὴν εἰκόνα Πτολε- μαίου τοῦ Σωτήρος, ἐν δίδραγμα τὴν εἰκόνα Πτο- λεμαίου Δ' τοῦ Φιλοπάτορος καὶ ἓνα δίδραγμα τὴν εἰκόνα Πτολεμαίου Γ' τοῦ Εὐεργέτου.

Μία σειρά πηλίνων ὑποδοχῶν χύτρας, ὅταν ἐτο- ποθετεῖτο ἐπὶ πυραύνου, συνέλεγε ἀπὸ τοὺς ἀπο- θετας τῆς πόλεως. Αἱ ὑποδοχαὶ αὐταὶ φέρονται ἀπὸ τὸ χεῖλος τῆς φορητῆς ἐστίας ἢ τοῦ πυραύ- νου, τρεῖς κυρίως, φέρουν ἔσω πρὸς τὴν ἀναμ- μένην πυρὰν ἀναγλύφους μορφὰς Πανός. Ὅμοιον πύραυνον ἠλιεύθη ἀπὸ τὴν θάλασσαν καὶ σφί- ζεται ἀκέραιον.

Πλῆθος ἐνσφραγίστων λαβῶν ἀμφορέων, λύ- χων ρωμαϊκῶν χρόνων, ἀγνύθων μετὰ σφραγι- σμάτων, ὀστράκων ἄττικῶν, μεγαρικῶν καὶ χια- κῶν ἐπλούτισαν τὰς συλλογὰς τοῦ Μουσείου Χίου.

ΑΝΤ. Π. ΣΤΕΦΑΝΟΥ

*